

... והקול, קול זאב

צבי גבאי: השירה - האימפריאליזם
היפה, ספרי 'עתון 77' 2010, 142 עמ'

האנקדוטה הזו סופרה כבר בעבר, וגם צבי גבאי מביא אותה בספרו, ולא במקרה, לכן אין ברירה אלא לחזור עליה שוב: "אילו קראתם את השירה שנכתבה במצרים לאחר 67, הייתם יודעים שמלחמת אוקטובר 73 היא בלתי נמנעת" - אמר האינטלקטואל המצרי ד"ר חוסיין פאווי למשורר חיים גורי במפגש ביניהם בקהיר בדצמבר 1977 לאחר חתימת הסכם השלום.

ספרו של צבי גבאי על שירת

שכנינו השירה - האימפריאליזם

היפה הוא מבחינה זו ספר רב

עניין למשכיל הישראלי (שאינו

יודע ערבית ושאינו לוגי גישה

ישראלית לרבות מורכבת זו).

מחציתו, המוקדשת למשורר

הסורי ניזאר קבאני (1923-

1998), מדגישה את המשקל

שמיחס גבאי למשורר זה -

המחצית השנייה מתחלקת

בין תשעה משוררים שונים

ובהם גם דרוויש ואדוניס

- ואת האופן שיש לקרוא

את שירתו.

אין ספק שקבאני, שהקסידה שלו 'השירה -

האימפריאליזם היפה' (פורסמה ב'אל-חיא' היוצא

בלונדון ב-1993) נבחרה ככותרת לאנתולוגיה זו,

הוא משורר גדול, סוחף ורב עוצמה, שגבאי מטיב

להאירו הן באמצעות שיריו והן באמצעות המבואות

האינפורמטיביים שהוא מקדים להם (וכן למשוררים

אחרים). אם להתבונן בו מנקודת המבט שמציע ד"ר

חוסיין פאווי, הרי צריך לומר, כי קבאני הוא יריב

מר ובלתי מתפשר, לא רק לישראל, אלא גם לחברה

הערבית שבתוכה חי.

הקסידה 'השירה - האימפריאליזם היפה' נבחרה

בתבונה כדי לחשוף את נקודת המבט האירונית

שלו כלפי המושג המסורתי של השירה, ואת המגמה

האמיתית של שירתו שהיא ההפך מן האימפריאליזם

של היפה, כלומר היא אימפריאליזם של כוח ושל

עוצמה. גבאי מסביר כי בקסידה זו בא קבאני חשבוני

עם אחד המיתוסים החשובים של החברה הערבית,

השירה, שיש לה השפעה עצומה ומעמד של קדושה

כמעט. קבאני יוצא נגד המיתוס הזה שלדבריו המיט

אסון על הערבים, וקורא להם להתעורר מן

הפסיביות לטובת עולם חדש מודרני. הנה כמה

שורות מתוכה:

"הערבים נכנעו לאימפריאליזם של השירה / יותר

מאלף והמש מאות שנה... / היה זה אימפריאליזם

יפה, מעודן, מענג ותרבותי... / מאתיים מיליון

ערבים, / משתתחים יומם וליל לרגלי השירה,

מעלים לה קטורת... / שוקעים במהירות בתרדמת,

עד אבן הכרה ואיוון / הכיצד תשנה השירה את
צבע החול במפת העולם הערבי / ותוביל את
ההמונים אחווי הפחד, העוני והכניעות / לגן
תעשייתי שמתחתיו זורמים נהרות? /... / הערבי לא
יכול לסלק מעליו את אצטבות ספרי השירה... /
הערבי מוקף שירה מיום לידתו... / אנו נתונים
לחסדי השירה, בין שנרצה או לא..."

אינני בטוח אם עובדתית דבריו אלה נכונים, שכן
אם אמנם התמכרו הערבים לשירה מרדימה
ומשעבדת במשך אלף וחמש מאות שנים, כיצד בכל
זאת חוללו את כיבושיהם הגדולים מהאוקיינוס
ההודי ועד האטלנטי? גם ההתמסרות ל"יפה"
ול"מענג" אינה לגמרי משכנעת, ומי שמזים את

טענתו וחושף מה מסתתר מאחורי מתק שפתיים
זה, היא המשוררת הכוויית המצוינת, סועד אל-
סאבה ששירה החזק 'אשה בצוואר בקבוק' בתרגומו
של גבאי, מובא אף הוא באנתולוגיה זו. בשיר זה
היא אומרת: "שנאתי את השבט... כאשר הוא נגד
הנשיות והיסמין / שנאתי את גברי השבט שאומרים
את הדיבור הכי מתוק כדי לאכול אותי..." (עמ' 125)

גם קבאני עצמו ברבים משיריו, למשל בקסידה
'הערבים אוכלים את ירח השירה' (1995) טוען ההפך
מכך, כלומר שאין הערבים אוהבי יופי ושירה דווקא:
"אנו אויבים היסטוריים של כל דבר יפה... / פרה
יפה... אנו עוקרים כי הוא יפה, / אשה יפת מראה
אנו שוחטים כי היא לא שייכת לנו... / הקסידה
היפה... אנו מחסלים... / קובץ שירים אנו תוקפים..."

קבאני הוא, אפוא, משורר מתעתע היודע לתמרן
במילותיו, אבל בדבר אחד הוא עקיב: גיוס שירתו
למטרות פוליטיות להן הוא נאמן. בקסידה הראשונה
מוקדשות רק שלוש שורות מתוך למעלה ממאה,
למה שהיה רוצה לראות במקום ההתמכרות ליפה:
שינוי "צבע החול במפת העולם הערבי", יציאה
מ"העוני והכניעות", והקמת "גן תעשייתי". אבל
כדי לרדת לעומק משמעותן צריך לעיין גם בתריסר
קסידות אחרות שבספר. הקסידה 'מתי תשתקנה
הציפורים' שפורסמה ב'אל-חיא' בלונדון (1993)
משלימה מבחינה זו את מה שהחסירה הקסידה
הראשונה:

"הציבור אינו זקוק לליצני חצר... / הוא זקוק
למשוררים שיועזו את מצפונם, / שינעצו סיכות
בבשרו... שיצרחו בלילותיו / כזאבי סיביר הרעבים... /
/ האם המשורר הערבי צריך להיות זאב? / כן...
כאשר על יערות העולם השלישי יש איום כליה /
ועל תושביו איום חיסול / ועל ההיסטוריה שלו איום
מחיקה... / בלית ברירה על המשורר להיות זאב /
זאב עצבני... חסר מנוחה" (עמ' 36).

מעניין המהפך המטאפורי של דמות המשורר
"מציפור שיר" מסורתית בקסידה הפותחת, ל"זאב
טורף" בקסידה זו. קבאני אף מעדכן אותה ואומר
להלן, כי האומה הערבית במצבה הנוכחי "זקוקה
למשוררים מתאבדים" שיחלצו לעבר אופקי המאה
העשרים ואחת.

קבאני מטפח את דמות המשורר המורד הנאבק
בשלטון כפי שהיה הוא בחייו, כאשר נאלץ לגלות

מדמשק עיר הולדתו לביירות, ומביירות ללונדון.
התכנים שמבקש קבאני לקדם בשם חירות היוצר
והיצירה סותרים לפעמים. למשל בקסידה
המפורסמת מ-1994 'מתי יצהירו הערבים על
פטירתם?' מצד אחד אלה תכנים המדברים בזכות
אהבה חופשית, חילונית, פמיניסטית ("אני מנסה
לצייר עיר אהבה / משוחררת מכל האמונות / בה
לא משספים את הנשיות ולא מדכאים את תאוות
הגוף..."), מצד שני אלה תכנים לאומניים,
מיליטנטיים, אימפריאליים, הבזים לערבים במצבם
הנוכחי ("ראיתי את הערביות מוצעת במכירה
פומבית, בחנות להיטים עתיקים, / אך לא ראיתי
את הערבים?")

בקסידה שלו 'בלקיס' (שמה של מלכת שבא בקוראן)
על שם רעייתו שנהרגה בביירות ב-1981 במעשה
הכלה שביצע ארגונו של אבו נידאל, הוא הופך
אותה לסמל טוטאלי של האשה האהובה, של העיר
ביירות, של האומה הערבית כולה, ושל ההיסטוריה
הקדומה והחדשה כאחת: "בלקיס היתה היפה
במלכות בכל, / בלקיס היתה הגבוהה בעצי התמר
בעירק, / בהילוכה טווסים ליווה ואיילות הלכו
בעקבותיה... / בלקיס, הוי שהחידה והקסידה
הטהורה הנקייה", קסידה ארוכה שרק קטעים ממנה
תורגמו.

אין ספק שלקורא הישראלי מציב קבאני אתגר קשה,
ואולי גם מייאש. כמו רוב האינטלקטואלים בארצות
ערב, התנגדותו לשלום ולנורמליזציה עם ישראל
היא חריפה ועיקשת. בשיר 'אל'מותנבי ואום
כולת'ום ברשימת הנורמליזציה' (1996) הוא מגייס
את גדול המשוררים הקלאסיים הערבים מהמאה
העשירית ואת הזמרת המצרית הגדולה של ימינו,
כדי להפוך אותם למושפלי השלום עם ישראל:
"המשורר הערבי החשוב ביותר / אבו אל טייב אל-
מותנבי, הפך לשר התרבות בממשלת מפלגת
העבודה! / וזמרת הערבים הראשונה, הגברת אום
כולת'ום / עתידה לשיר קסידה של משורר ישראלי /
כך תרד השירה הערבית מגדולתה..."

אף שקבאני אינו עוד בין החיים, אין ספק כי שירתו
מוסיפה לחיות ולהשפיע. האינטליגנציה הערבית,
גם במדינות שכרתו עמנו הסכמי שלום, מוסיפה
בחלקה להיות עוינת לישראל ושירה כזאת בוודאי
מפחה רוח איבה במפרשה.

כדי שלא לסיים ברוח זו וגם על מנת שלא להתעלם
מקולות אחרים, ראוי להזכיר את אדוניס, שם העט
של עלי אהמד סעיד, אף הוא יליד סוריה 1930,
החי מאז 1986 בפריז. אדוניס גורש בשנת 1995
מהתאחדות הסופרים הערבים על שהתבטא בזכות
קשרי תרבות עם ישראל וקרא לשים קץ להחרם
התרבותי עליה. עמדתו תרבותית ולא פוליטית:
אפשר להילחם בישראל מבלי להחרים את תרבותה,
כתב, כפי שהאסלאם בראשיתו נלחם ביהודים אך
לא בתרבות היהודית. בקסידה שלו 'שרידי ביירות'
(2006) התמקד במלחמת לבנון השנייה ויצא נגד
שאיפות המלחמה של האסלאם ("איננו רוצים
במחנות צבא / איננו רוצים בביצורים ובטילים /
איננו רוצים פשיטות וכיבושים אסלאמיים"). ואילו

נהוגים בידי שכניהם הערבים ללשון העברית והפיקו מרגליות לרוב. אבל בדורותינו קשה לנהוג כמנהגם של משוררי "תור הזהב", שכן השירה העברית החדשה הלכה בעקבות תורת השירה המערבית, ורק משוררים "חריגים" ניסו ללכת בדרכם של יהודה הלוי ואבן גבירול. גם אם נתרגם היום שיר ערבי קלאסי על פי משקלי "תור הזהב", הרי שלא ייוותר זכר

ניזאר קבאני

מהמקצב הישן, מאחר שהיגיו העברית השתנה בדורות האחרונים ומקצבי הלשון העברית של אלתרמן ושלונסקי שוב אינם דומים במאומה לאלה של ימי הביניים. גבאי ביכר, כמאמרו, להשתחרר בתרגומו מהמשקל כליל (וגם מהחריזה) וקשה לקבוע איזו השיטה ה"נכונה".

ראוי צבי גבאי לתודתנו על היכולת והמאמץ המשתקפים בתרגומו, ולוואי שיוסיף כהנה וכהנה. אנו זקוקים להרבה תרגומים מהספרות הערבית החדשה.

❖ ששון סומך

של תשעה משוררים ערבים נוספים מארצות שונות. במרבית המקרים מובא שיר אחד או שניים של כל אחד מהמשוררים האלה, וקשה לומר שמתאפשר לקורא להשלים תמונה על איכותו הפיוטית של משורר זה או אחר על בסיס טקסט קצר ויחיד. השירים תורגמו בלשון פשוטה ודייקנית, ועל כך ראוי המתרגם למלוא ההערכה. עם זאת הוא לא הבחין בין שירים שנכתבו במקור

במשקל ובחריזה לבין אלה שנכתבו מיסודם כשירה בפרוזה. יש להניח שהמתרגם שאף להתרחק משימושים פרווודיים כדי לא לסרב לא את הגירסה העברית ולא להקשות על הקורא הישראלי, ובכך, לדעתי, הצליח.

מכל מקום, קשה מאוד להתמודד עם המשקלים הערביים הקלאסיים, שעודם מונחים ביסוד השירים של קבאני ואחרים. משקלים אלה השפיעו בצורה יסודית על השירה העברית בימי הביניים, בעידן "תור הזהב". משוררינו הגדולים שצמחו או בצל התרבות הערבית, התאימו את המשקלים שהיו

בשיר '2010 - שנת הגדר' לקראת השנה האזרחית החדשה, יצא נגד גדרות המוקמות בעולם: "המערב מקים גדר בינו לבין הערבים/ הערבים מקימים גדר בינם לבין המערב/ ישראל מקימה גדר בינה לבין הפלסטינים, על אדמתם/ המצרים מקימים גדר בינם לבין עזה/ המשטרים הערביים מקימים גדר בינם לבין הקדמה". במי מהם תבחר ההיסטוריה הקרובה להיות נביאה? לא מעט תלוי גם בנו.

❖ עמוס לויתן

הקתרסיס של ניזאר קבאני

עוד על השירה - האימפריאליזם היפה

צבי גבאי, עורכה ומתרגמה של האנתולוגיה האימפריאליזם היפה, הוא דיפלומט ותיק, שבשנים האחרונות פנה לתרגום שירה ערבית עכשווית לעברית. רוב תרגומו עד כה סבו את שירתו של ניזאר קבאני (1923-1998), המשורר הסורי הפורה, שהיה אף הוא דיפלומט בכיר, ונציגה של סוריה בסין, ספרד וארצות נוספות. מרבית שירתו של קבאני בצעירותו היתה שירת אהבהבים מתוחכמת, שהקנתה לו מוניטין בקרב בני התשורת בעולם הערבי כולו. אולם מאז התבוסה הערבית של שנת 1967 שינה קבאני את עורו והיה בן-לילה למשורר פוליטי מובהק, למטיף ולמוכיח בשער, לכרוז המבכה את חדלונם של הערבים, את בגידתם הנוראה בפלסטין ואת ויתורם על נכסי העבר המפואר של הציוויליזציה הערבית-מוסלמית. על ידי הביקורת הקשה שמתח, שאף קבאני לעורר את עמו מתרדמתו, לעודדו לקום ולגאול את כבודו האבוד ולהתמיד במלחמת חורמה נגד ישראל הפושעת. בשיריו אלה ביקר קשות סופרים ומשכילים ערבים כנגיב מחפוז, שהעזו להציע פתרון של שלום עם המדינה היהודית.

בשירתו המאוחרת של קבאני לא רק ישראל נתונה להתקפתו, אלא באותה מידה מותקפים הערבים ומנהיגיהם על עריצותם, שחיתותם ורפינום. בשנות חייו האחרונות היה קבאני למשורר נדרש, שאלפי מאוינים נקבצים באולמות ובכירות לשמוע אותו קורא את שירתו המתלהמת. הקהל שמע את הטפותיו ואת נבואות החורבן שלו, והריע לו ארוכות בכל אחת מהופעותיו. הוא סיפק להם שיכרון חושים או, אם תרצו, קתרסיס, מעין זה שדיבר עליו אריסטו בפואטיקה שלו. הנה דוגמה אופיינית מתוך שיר הנקרא 'מתי יצהירו הערבים על פטירתם':

"זה חמישים שנים / אני עוקב אחר מצב הערבים. / הם רועמים, אך ללא גשם / נכנסים למלחמות, אך אינם נחלצים מהן, / מעלים גירה את עור הרטוריקה / אך לא מעכלים אותה" (עמ' 48).

מלבד ניזאר קבאני, שלו מוקדש חלקה העיקרי של האנתולוגיה שמגיש גבאי, מובאים בספר שירים

חצי דיאן ואקוסקי מאנגלית: משה דור

הלהטוטית

הַאֲשֶׁה הַזֹּאת בְּשִׁמְלָה הָאֲדַמְדָּמָה מְחַזֶּקָה כְּדוֹר בְּיָדָה.
הִיא תְּנִיחַ אוֹתוֹ תַּחַת סֶפֶל
וְאֵתָה,
גֹּחֵן עָלָיו בְּלִבוֹשֶׁה הַמְקַצְעִי
תְּתַבֵּן וְתֵאמֶר, "זֶה כָּאֵן".

דיאן ואקוסקי מלהטטת בשפה. לצורך כך היא זקוקה לאשה בשמלה אדמדמה ולכדור. הכדור יתגלגל ברווח שבין השורות. סודו הוא הפרווה המתוחה על נמר הארספואטיקה. הג'ונגל הועלם בכוח הלהטוט ממרחב המחיה של השיר היפה הזה, ולכן רק כאן "זכרון-הדברים נראה טוב יותר".

רוני סומך

אֲנִי, בְּרַקֵּעַ,
בְּצַעֲתִי אוֹתָהּ תַּחְבּוּלָה עֲצָמָה,
יֹדְעֵת אֶת סוֹד הַכְּדוֹרִים. אֲבָל אֵתָה
לֹא תֵאָנֵק בְּהַפְתָּעָה אֵלּוֹ עֲשִׂיתִי זֹאת אֲנִי
לֹא תִגְרַע מִכְּבוֹדָהּ שֶׁל הַגְּבֵרֶת הַלְּבוּשָׁה בְּאֵדִם אֵלּוֹ
חֲשַׁפְתִּי אֲנִי
אֶת הַלְּהֵטוֹט.

הַמֵּאֲמִין מְרַצֵּנוֹ לֹזֶקֶת אֶת יָדָה שֶׁל גְּבֵרֶתוֹ,
לֹא בְּגִלְל לְהֵטוֹטִיָּה,
אֲלֵא בְּגִלְלָהּ.
הוּא אוֹהֵב לֹמֵר, "אֲנִי לֹזֶקֶת אֶת הַגְּבֵרֶת הַזֹּאת בְּגִלְל לְהֵטוֹטִיָּה",
אֶךְ רַק מִפְּנֵי
שֶׁבְּאֵפֶן כִּזָּה זְכֵרֹן-הַדְּבָרִים נִרְאָה טוֹב יוֹתֵר.